

Lippa és Sansepolcro.

— Második közlemény. —

IV. Agrárviszonyok, parasztok.

A lippai községi határ művelési ágak szerint így oszlik meg:			
szántóföld	5115 kat. hold	legelő.....	1504 kat. hold
kert	868	„ erdő	6078
rét	1086	„ nádas	1
szőlő	236	„ földadó alá nem esik	920
			15808

Ebből a kincstáré	7001 kat. hold
a községé	2227
az egyházé	143
magánosoké	6437
	15808

Vagyis a földnek csak 40%-a magántulajdon, mely így oszlik meg.

A birtok nagysága kat. holdakban	A birtokosok száma	A terület összes kiterjedése kat. holdakban	
	820	519 hold	346 ö1 ²
1—5	416	814	1138
5—10	189	1038	1341
10—20	135	1685	845
20—30	41	1049	3
30—40	13	440	97
40—50	10	82	438
50—60	3	156	4
60—100	3	261	1150
Összesen	1630	6437	562

A fenti, adatok a lippai község-házán levő földadó-kataszteri ívek alapján állítvák össze.

Az 1900-as népszámlálás hivatalos kimutatása így részletezi az őstermeléssel foglalkozó népességet:

100 holdon fölüli birtokos v. bérlő	1	mezőgazdasági tisztviselő	5
aluli	275	eltartott	13
kisbirtokos napszámos	33	mezőgazdaági cseléd	72
kertész	2	eltartott	80
segítő családtag: férfi	103	mezg. munkás (nap-	
segítő családtag: nő	24	sz.) 16 éven alóli	4
eltartott	817	ugyanaz 16 „ fölüli	216
		eltartott	469

216 napszámos közül 136-nak volt saját lakóháza. Akinek háza nincs, havi 2—4 koronás egyszobás lakásban húzza meg magát.

A jobb minőségű szántóföld ára hektáronként mintegy 1200 koronára tehető (S.-ban 2500 líra), melyen a szokásos művelés mellett mintegy 12 mmázsa búza terem (S.-ban 10—15 mmázsa). Rendes művelési mód a hármassforgás (S.-ban a négyes a túlnyomó), emellett azonban a trágyázást úgy elhanyagolják, hogy sok helyütt valóságos rablógazdálkodás folyik és a föld termőereje csökken. 8—10 holdas birtoknál kisebből nehezen tud megélni egy család és ilyenkor már egyéb keresetre szorul.

A kincstári föld nagyobbára erdő, melynek fáját árverés útján adják el. Minthogy az eladások hosszú időre előre történnek, a faárak rohamos emelkedéséből eredő haszontól a kincstár elesik és ez magánosok zsebébe folyik. Az egész erdőterület értékét (föld és erdő) egy szakértő mintegy 5 millió koronára becsüli. Az egész területből 292 hold kerül vágás alá, melyet 5 éven belül kell letarolni. Ez az erdőrészt 152.000 koronával kelt el, 67%-kal a becslési áron fölül. E becslés előre megállapított díjszabás alapján történik, üzleti értékét a fönt említett tény eléggé jellemzi. De ha a kincstár nem nyer az ily kezeléssel, a közönséget sem éri belőle haszon. Mert a helyi fogyasztásnak az árakra semmiféle hatása nincs, mivel a bérlő kivitelre dolgozik, az árak pedig így aránytalanul emelkedtek. A végeredmény tehát az, hogy a közönség állami tulajdonért óriási árt fizet magánosoknak, vagyis veszít: a kincstár és a közönség, nyer: a magános.

1897 óta a kincstár az évi vágásterületekből egyholdas darabokat ad bérbé a szegényebb lakósoknak oly föltétellel, hogy az ötödik évben az őszi vetés közé tölgymakkot vagy csemetét ültessenek és azután még két évig ingyen ültethetnek kukoricát. Nagyon is szükség volna a hasonló tevékenységre, mert hisz a kincstár csaknem a határ felének tulajdonosa és észszerű, humánus gazdálkodással sokat tehet a jóllét emelésére.

A község földje néhány jelentéktelen darabtól eltekintve 690'6 hektár (1200 kat. hold) közlegelő és 552,5 hektár (960 kat. hold) szántóföld. Minthogy Lippán csupa kis parasztbirtokos van, a nagy többség nem kívánja a közlegelő fölosztását, sőt a parasztság nagyon féltékenyen ügyel, hogy ennek közjellege fönmaradjon és még arról sem akar hallani, hogy a közlegelő egy része föltöréssék. Ez a közlegelő bőven elegendő a községi marhaállomány eltartására, a pásztorok és tenyészállatok tartása csak kis terhet ró a lakosságra. Talán mondanunk sem kell, hogy a parasztság ébersége nagyon is megokolt, mert ahol csak a legelőt fölosztották (erre van példa a környéken bőven), a vagyoni különbség jelentékenyen növekedett, a gazdagok gazdagabbak, a szegények szegényebbek lettek.

A községi szántóföld eredetileg kincstári volt, melyet a kincstár a községnek a filoxeravész idejében igen olcsón adott el, a vételár amortizációként törlesztendő. A kincstár ekkor azt kötötte ki, hogy ez a terület kis parcellákban csakis helybeli szegénysorsúaknak adható bérbe. Az egész terület 9120 koronát jövedelmez, mely összeg éppen csak ahhoz elég, hogy az amortizáció törlesztessék és bizonyára igen gyöngye bérnek tekinthető, mert hisz egy hold alig hoz 10 koronát, holott hasonló más föld legalább kétszerannyit jövedelmez. De viszont a szegények (211 bérlő van) olcsó bérlethez jutnak és ha e föld értékesítésén változtatni való van, ez inkább abban állhatna, hogy a földből elvont táperőt kellően pótolnák. Ha akár ugarolás, akár trágyázás, akár azáltal, hogy marhajárásnak használnák, följavítanák, kétségkívül a legszegényebb bérlő is szívesen fizetne nagyobb bért, mint a most annyira kimerült földért.

A sváb paraszt fő-, hogy ne mondjam egyetlen gondja a föld. Ezért kínlódik, töri magát egész életén keresztül, érte mindenre kész, ha kell, kivándorol vagy korlátozza a gyermekei számát. Makacs, kitartó munkával megszerzi a környékbéli magyar, román és szerb lakosság földjét; nem egy román falu van Lippa körül, melynek határa felerészben már az övék. A Lippa melletti sváb falvakban (Hidegkút, Újfalú) a földárak hallatlanul emelkedtek, teljesen megeáfolva azt a közgazdasági tételt, hogy a földár egyenlő a tőkésített földjáradékkal; Újfalun (az egygyermekrendszer tipikus képviselője) mintegy 20—25 éve nem került föld eladásra. Az oláh respektálja a sváb e kitartó szorgalmát és magam is hallottam, amikor egy oláh így szólt egy munkától fáradt társának: *Ai lucrat, ca o neamt!* (Úgy dolgoztál, mint egy német!)

Az oláh földje helyett állatját, különösen szarvasmarháját gondolja. Az erdő használatából a törvények szigorú betartása kiszorítja

amibe megnyugodni még mindig nem tud. Nem tudja és nem akarja elhinni, hogy az erdő, mely a legnagyobb román költő szerint testvér-
 lelke e népnek,*) fájával és vadjával nem szabad tulajdona többé. Számos erdészeti és vadászati kihágás tanúskodik arról, hogy a nép emlékében mennyire élénk még a földközösség tudata.

A községi és egyházi politika csak mérsékelten, az országos pedig alig érdeklí a parasztot. Ha írni-olvasni tud is (sokan az iskola után elfelejtik), házában a kalendáriumon kívül legföljebb imakönyv akad; újságot ritkán olvas. Semmiféle politikai szervezetnek sem tagja, mert idáig egyik párt sem tartotta szükségesnek, hogy állandóan foglalkozzék vele.

Háza többnyire vályogból épült, zsindegyel, vagy zsúppal fedett.**)

A paraszt szobája néha padozott, de többnyire agyaggal borított és meglehetősen alacsony, nehezen szellőztethető. Fűteni a legritkább esetben szokott a paraszt, inkább csak a főzés kedvéért rak tüzet. Nyáron, aratáskor megerőltető munkát végez, télen azonban jóformán tétlenül ül otthon családjával. A szegényebb, aki takarmánnyal nem láthatja el állatját, a munka befejeztekor eladja és aztán a rajta kapott pénzzel üzérkedik, vesz és elad ökröket, néha nyer rajtuk, máskor beleveszít. Ha egy kissé könnyelmű, iszik vagy másként szórja el csekélyke pénzét avagy valamilyen baj éri, télen nyomorogni kénytelen. Ilyenkor bizony rossz napokat él; ha valami földecskéje van vagy egyéb biztosítékot nyújthat, kap kölcsön a *Lipovaná*-nál, csakhogy ez a kölcsön mindentől 10—12%-ba is kerül; máskor viszont a kereskedő kölcsönöz neki lisztet, zsírt vagy egyebet, amire szüksége van. Míg gyermekei kicsinyek és munkára nem alkalmasak, nem bánja, ha iskolába járnak, bár nem nagyon nógatja őket oda. „Hagyd el, hiszen nem lehet mindenkiből pópa”, mondta nekem egy öreg asszony, mikor figyelmeztettem, hogy unokája már 10 éves és még sem tud írni-olvasni. Néha annyira szegény az oláh paraszt, hogy gyermekeit télen nem tudja ruhával ellátni, hogy iskolába mehessenek, mely esetben az iskolaszék fölmenti őket az iskolalátogatás alól.

A kabátos ember iránt a legritkább esetben viseltetik őszinte bizalommal; ha mutatja is, ez csak pillanatig tart, azután megint gyanakvás fogja el. A jegyzőt, papot, tanítót körülbelül úgy tekinti, mint akit minden ellenszolgáltatás nélkül neki kell eltartani. Kész

*) *Codrul — frate cu Românul.* — mondja Eminescu.

***) E ház értéke telek nélkül a svábnál átlag 800, az oláhnál 500 korona értéket képvisel, sőt vannak jóval olcsóbb „házak” is. Legalább egy községi tisztviselő erősen fogadkozott, hogy ha kell, mutat a megvételre Lippán akárhány olyasmit 200 koronaért, amit a telekkönyv háznak nevez. Ezzel szemben Giovagnoli úr Sansepolcroban egy rendes fölszerelésül átlagos parasztház építésének költségeit melléképületekkel együtt 7.000 lírára teszi.

ellenséget lát az államban és vármegyében, melyet előtte a csendőr és a végrehajtó képvisel és melynek létezését csak abból érzi, hogy bántja őt. Az állam az ő szempontjából ítélve elveszi tőle az erdőt, odaadja jött-menteknek, eltiltja a vadászattól, kiveti az adót, ha nem fizeti, küldi a végrehajtót, ha nem enged, jön a csendőr; iskolába kényszeríti gyermekeit, hol olyasmit kell tanulniok, aminek tudását nem kívánja; mikor legjobb munkaerejében van és családot alapítana, elviszi katonának idegenbe stb. A vármegye ezerféle módon zaklatja mindenféle olyan tilalmak áthágásáért, melyeknek létezéséről fogalma sincs, vagy melyeket néha be kell tartani, máskor nem. Így pl. Keszincet, egy földhözragadt szegény falut, a közigazgatás egyetlen napon mindenféle csipp-csupp dologért, mint pl. a szalmát behordták a faluba, nem csináltak a házak mellett gyalogjárót, az ebeket nem tartották otthon a tilalom dacára stb., mellyel máskor senki sem törődött, 2000 korona bírságra ítélték.)* És mi jót tapasztal a kabátos embertől? Az ügyvédtől, a jegyzőtől, írnokoktól, akik minden írásért pénzt várnak; a paptól, akinek fizetni kell, ha fia születik, ha házasodik, ha meghal, ha házát beszenteli; a kereskedőtől, aki szerinte csalásból él? Ahányszor úrral van dolga, csaknem mindig rossz következik belőle, azért legjobban szereti, ha békében hagyják. Tapasztalja, hogy az urak csak azért érdeklődnek iránta, hogy pénzt csikarjanak ki belőle. Lehet-e csodálni, ha gyanakszik rájuk?

Hogy pedig a paraszt e gyanakvása nem valami veleszületett vagy belénevelt, mint némelyek képzelik, hanem egyszerűen tapasztalatokból való normális következtetés, azt mutatja, hogy e gyanakvás könnyen szüntethető meg. Csakhogy a pénzszerzés okán kívül senki sem törődik vele. A helyzet az, hogy míg régebben a földesúri és papi hatalom vezette a parasztot, ma a falusi nép vezetés nélkül maradván, kész prédája minden oly mozgalomnak, mely érdemesnek tartja, hogy vele komolyan foglalkozzék. Ma a földesúri és papi, a világi és egyházi hatalom presztízse hanyatlóban van az ország egyik kétségkívül legelmaradottabb parasztsága, az oláhság előtt is.

Azzal nem sokat törődik, hogy mit végeznek a parlamentben, de ha valaki az ő nyelvén beszél, azt hangoztatja, hogy az ő véréből való vér, az ő húsából való hús stb., ezt szívesen hallgatja meg, ha akárhány csendőr van is jelen és választáskor sokszor szavaz rá minden titkos és nyílt megfélemlítés dacára is, noha későbbben nem sokat

*) A hatóság vajmi könnyen ró ki 50—100 koronás bírságokat, melyek, ha börtönbüntetéssé át nem változtathatók, sok esetben uzsorakölcsönök kezdetei, mert hiszen a parasztnak ritkán van készpénze.

törődik az egész dologgal. Ha azonban a községi határban a kincstári erdőt vagy földet telepeseknek adják, ezt már nagyon komolyan veszi, mert ilyenkor érzi, hogy az államhatalom nyelve és vallása miatt (ez nála egy) ki akarja forgatni földjéből (mert hisz ezt a magáénak tekinti). Lippa határában ugyan nincsenek kincstári telepesek, de a szomszéd Krassó-Szörényben többször volt alkalmam meggyőződni arról az elkeseredésről, melyet a telepítési politika okoz, melynek eredményessége pedig oly csekély, hogy nem mérhető össze azzal a veszedelemmel, melyet földidéz.

A paraszt nagyon sok mindent nem ért meg abból, ami körülötte történik, mert intellektuális és morális fölfogásával meg nem magyarázhatja magának. Nemcsak oly csodák környezik, mint a vasút és a távíró; ezeket végre is megszokja, de sokszor a hatóság intézkedései, tilalmainak és büntetéseinek okai még rejtélyesebbek előtte. Minthogy valamely elkövetett tett és a büntetés közti összefüggést egyáltalában nem látja, a büntetést úgy tekinti, mint valami elemi csapást, mely a szerencsétlent saját hibáján kívül éri. A sváb paraszt roppant szégyennek tartja a börtönbüntetést, az oláh azonban nem tekinti becsületbevágónak. Volt már példa arra, hogy Lippa közelében egy falu nagy többségének bírójelöltjét azért kellett a közigazgatásnak visszautasítani, mert az illető gyilkosság miatt volt büntetve. Magam is láttam, hogy milyen köztekintélyben állt egy Illaváról nem régen kikerült gyilkos egy faluban, ki büszkén emlegette, hogy olyan jól megtanult magyarul, hogy a királlyal is elbeszélhetne. Társai úgy tekintettek rá, mint igen tapasztalt emberre szokás.

Nem lesz talán érdektelen a parasztság táplálkozásáról is szólnom. Legbiztosabb forrásnak erre nézve az iskola mutatkozott és pedig olyként, hogy egyik tanító ismerősöm szíves volt az állami elemi iskola összes, egy másik pedig a görög-keleti egy osztályának tanulóit kikérdezni három napon át, hogy mit ettek reggel, délben és este. Az állami iskola adatai három hétköznapról származnak október hó elejéről, a görög, keleti pedig egy-egy december elejei hétköz-, böjt- és vasárnapról.*)

Az állami elemi iskola 48 róm. kath. földműves- és napszámos-szülőktől származó tanulója 144 ebéd közül 28-szor evett húst (19%) és ugyanannyi vacsora közül 31-ben szerepel hús (22%). Ennek magyarázata az, hogy az adatok gyűjtése munkaidőre esett, amikor a szülők csak este tértek vissza a mezőről és ilyenkor a főétkezés ideje este volt. A gör.-kel. iskola 47 paraszt tanulója közül 12 (25%) evett

*) A böjtnapokra nézve közlöm azt írja, hogy a gör. kel. naptár szerint 196 nap van böjtnapul kijelölve, de Lippán csak (!) 131 napot tartanak, köztük minden szerdát és pénteket.

húst ebédre hétköznap, vacsorára 4 (8%), böjti napokon egy sem, vasárnap pedig kevés kivétellel mindegyik. Ez adatok szerint tehát a svábok csaknem úgy táplálkoznak, mint a románok. Azt lehet mondani, hogy a legtöbb paraszt egyszer, ritkábban kétszer eszik húst hetenként. A hús elkészítési módja legsűrűbben: paprikás, töltött káposzta, főtt hús; igen ritka a sült. A hús vagy juh-, vagy marhahús, a szárnyas kivételes.

A reggeli nagy változatosságot mutat. A sváboknál 144 reggeli így oszlik meg: 68 kávé, 17 tej, 16 kenyér, 11 gyümölcs, 6 leves, 6 savanyított dinnye stb. A románoknál 141 reggeli megoszlása: 39 kenyér, 30 tej, 13 gyümölcs, 12 szalonna, 11 főzelék, 10 lekváros kenyér, 2 kávé (vasárnap) stb.

Vacsorára kivételesen főznek valamit, legtöbbször a délről megmaradt étel vagy olyasmi kerül elő, aminek elkészítéséért nem kell tüzet raknia.

Böjtkor a románok rendes ételei délben, este a bab, nyáron a főtt kukorica; ilyenkor nemcsak a húsételtől, hanem a tejtől és túrótól is tartózkodnak. Értesülésem szerint a románok táplálkozása az utóbbi évtizedekben különösen abban javult, hogy a kukoricaliszt helyét a búzaliszt foglalta el.

Tapasztalataim szerint a svábok vagyoni helyzetükhöz képest kevesebb gondot fordítanak a táplálkozásra, az étel készítés módjára, sőt ennek tisztaságára, mint a románok, akik e tekintetben finyásabbak. A főzés módja fölötté kezdetleges, arra pedig idáig senki sem gondolt, hogy a paraszttasszonyokat meg lehetne tanítani arra, hogy miként kell a lehető legolcsóbban a lehető legtáplálóbb ételeket készíteni. Hogy a paraszt érendje sokszor mennyire homlokegyenest ellenkezik minden észszerűséggel, arra példaként említhetem, amit magam láttam, hogy t. i. arató munkások reggelire nap-nap után a tejhez savanyú paprikát ettek. Télen a táplálék viszonylag gyöngébb, mint munkaidőben; ilyenkor a paraszt összes állataival együtt koplal, kivált falun. Ha bejön a lippai hetipiacra, lerí róla az éhség, de nemcsak róla, hanem lováról, sőt kutyájáról is.

Sansepolcróban az őstermelésből élő lakosság így oszlik meg:

földbirtokosok (<i>possidenti</i>).....	128
önálló kisgazdák (<i>su terreni di loio proprietaria</i>)	477
felesek (<i>a mezzadria</i>)	3367
mezei munkások	964
	4926

A mi parasztbirtokunk tehát ott aránylag igen ritka. A föld 128 családe, kik közt csak egy nagybirtokos van, mintegy 1000 hek-

tárnyi területtel. A földet azonban a tulajdonos nem maga munkáltatja, néhány jelentéktelen szőlőskert kivételével, hanem feleseknak adja. Sansepolcro valóságos típusa a Toscanában és Umbriában dívó *mezzadria* vagy *mezzeria* (feles) gazdálkodásnak.

Az az idegen, aki csak műtörténeti érdeklődéssel utazza be Toscanát, a művészet remekei mellett akaratlanul is észreveszi a természet ama csodás szépségét, melyet a változatosság bája ébreszt lelkében. Ez azonban korántsem áll csak a patakok, völgyek, dombok és hegyek váltakozásából, hanem ép oly szembeötlő az emberi lény munkája. Gondosan öntözött rétek, zöldelő búzatáblák, szőlővenyigével elborított olasz jávorfától (*oppio*) szegélyezve, majd a domboldalon tisztán csak szőlővel borított nagy foltok, ezüstös olajfák, a mi gyümölcsfáink, virágzó mandulafák, sötétzöld dohány táblák, ezek közt szilárdan épült, lapos cserépfedelű, emeletes házak, csodás zöldesfekete ciprusfenyők közepette, folytonos egymásutánban, a toscanai tájkép. Bár Lippa vidéke nem kevésbé gazdag természeti szépségekben Sansepolcrownál, az emberi kéz unalmas búza- és kukoricatáblákkal, a fák letárolásával, nyomorúságos viskók építésével egyhangúvá tette, míg amott az emberi kéz kiegészítette azt, amit a természet csak félig végzett el. Aki Toscanában igazán gyönyörködik, e változatosság okait is keresi. Ez az ok gazdasági, a *mezzadria*.

Minthogy a *mezzadria* formája meglehetősen változatosságot tüntet föl vidékenként, ki kell emelnem, hogy e helyen csak a sansepolcroi viszonyokról szólok. A *mezzadria* kérdése erősen vitatott egész Olaszországban; vannak olyanok, akik e rendszertől várják Sicilia és a Campagna Romana újjászületését (tudtommal ez utóbbi helyen erősen folynak a kísérletek, ha jól emlékszem, éppen Odescalchi herceg birtokain); mások viszont azt vélik, hogy elavult, idejét múlt intézmény. (*Ha fatto il suo tempo*, mondta nekem egy olasz). Senki sem állíthatja, hogy a *mezzadria* tökéletes intézmény. Viszont a tények mutatják, hogy a birtoklás e módja az abszolút magántulajdoni rendszernél nagyobb és különösen arányosabb jólétet biztosít a lakosság többségének.

Ez az intézmény már ősrégi Toscanában. A kisbirtokok egy jelentéktelen töredékétől eltekintve, mindenütt ez a birtokrendszer uralkodik. A *mezzadria* szerint a föld *podere*-kre oszlik, minden *poderén* egy ház van, melyben egy parasztcsalád lakik. A *podere* kiterjedése igen különböző, tehát a rajta élő család helyzete is meglehetősen eltérő; függ egyrészt a föld kiterjedésétől és termékenységétől, másrészt a családtagok számától. A síkságon, hol a föld igen termékeny, egy *podere* kiterjedése átlag 16 hektár, a hegyek közt néha 200 is. Egy

család átlag 10 tagból áll, noha a 25 tagú sem épen ritka, mint-hogy néha a családós fiúk is otthon maradnak.

Egy *podere* összes hozadéka átlag 3600 lírára tehető; ennek fele jut a parasztnak. A paraszt köteles: saját munkaeszközeivel rendszeresen művelni a földet, helyenként változó számú ígás napszámot szolgáltatni a földesúrnak, olajfa- és szőlőművelésre szükséges árkokat ásni és bizonyos napokon csirkéket és tojásokat szolgáltatni. Viszont a földesúr (*il padrone*) adja a vetőmagot, fizeti az összes állami és helyi adókat, az épületeket karban tartja és ő veszi az ökröket, az eredő kár vagy haszon pedig kettejük közt oszlik meg. A földműves konzervatív jellege magyarázza azt, hogy még ma is minden *podere* maga termel mindent: gabonát, bort, olajat, hüvelyeseket, gyümölcsöt; ez teszi oly változatossá a toscanai tájt.

A paraszt életéről így szól a kereskedelmi és iparkamarai jelentés: „A paraszt életét könnyű leírni. Gyermekkora első hónapjait, ha a családi viszonyok lehetővé teszik, anyja gondozása mellett tölti — ha nem, ha t. i. ez a szántóföldön foglalatосkodik, a nagyobb gyermekek vagy egy szomszédasszony gondjára van bízva. Már zsenge korban kezd munkához és első föladata a disznók és ludak őrzése, aztán, a teheneké. Később a mezei munka várja; ugyanez a leányok sorsa is. Elkövetkezik a sorozás ideje és a paraszt beletörődik. A lányok viszont a házassághoz készülnek vagy várják a hű szerető visszajöttét a hadseregből.”

A sansepolcroi paraszt a lippaihoz képest valóságos palotában lakik. Az emeletes épületek kivétel nélkül téglából vagy kőből épültek és gerinc-cseréppel fedvék. Alul vannak a háziállatok és munkaeszközök, az emeleten lakik a család. Ha a házba belépünk, azonnal eloszlik minden hiedelmünk az olaszok „piszkosságát” illetőleg. Mintegy hat magam választotta parasztházban voltam és bár persze van itt is különbség ház és ház közt, egészben véve aránytalanabban szellősebbek, világosabbak és nagyobbak e lakások, mint még a lippai sváb parasztnaké is.

Tisztaság dolgában is fölveszik a versenyt bárkivel és nem egy ház valósággal ragyogott a tisztaságtól. Ami különben e pontot illeti, sajnos, a mi parasztjaink, sőt mint Eötvös Károly mondja, uraink sem túlságosan használják a fürdőt és nagyon jól emlékszem, hogy Oros-házán, hol mintegy 9 év előtt huzamos ideig tartózkodtam, e 20.000 lakosú község egyetlen kis gőzfürdőjében alig találtam egyszer is egész évben 4—5 embernél többet egyszerre. Aki figyel utazás közben, láthatja, hogy Közép- és Felső-Olaszországban örökös fehérműmosás van minden patak és folyó mellett.

A táplálkozásról így ír Giovagnoli úr:

„A parasztek kevés húst esznek, leginkább gabonanemű és főzelék a táplálékuk. Minden parasztcsalád évente egy vagy több hizott disznót öl, a család anyagi helyzetéhez és a tagok számához képest. Minden család sok ludat és baromfit fogyaszt évente, de sok, ha hetenként egy húsételt eszik. A sertéshús különben leginkább arra szolgál, hogy a többi ételnek ízt adjon (*condire*), különösen a levesnek.

A paraszt rendszeres napi tápláléka:

2. „1. Reggeli (1/2): Kenyér, szárított hal vagy gyümölcs.

3. Ebéd (12): Leves, szalonna, főzelék makarónival, főzelék (zöldbab, burgonya, paradicsom stb.) olajjal leöntve, sok kenyér, egy pohár bor.

4. Vacsora (7): Kenyér vagy szárított hal vagy polenta vagy saláta olajjal leöntve.

„A hegyvidéki parasztek sok tejet és polentát fogyasztanak, de alig isznak bort. A munkások táplálkozása sem sokban tér el, csak-hogy több bort, mint húst vesznek.”

V. Helyi politika.

Ha azt akarjuk megtudni, hogy milyen viszony van a lippai és sansepolcroi helyi politika élénksége közt, a helyi sajtót kell megtekintnünk. Lippán két hetilap jelenik meg, a *Lippai Újság* és a *Radna-Lippa*, összesen 400 példányban; értesülésem szerint összesen 130 előfizetőjük van. E lapok vezércikkeiket rendszerint a könyvatosból veszik át, közleményeik közt kevés helyi vonatkozású van és a községi ügyekkel csak ritkán és ímmel-ámmal foglalkoznak.

Milyen csatazaj hangzik azonban felénk, ha *La Valtiberina*-t vesszük kezünkbe. E lap ultrakonzervatív, Giovagnoli úr szerint a párt „nagyfejűi” pénzelik, csaknem az egész lapot egy orvos írja egyedül. E lap állandóan ádáz harcot folytat a szomszédos Città di Castellóban megjelenő *La Rivendicazione* című szocialista lap ellen, melyet egy sansepolcroi jegyző szerkeszt. Annyi bizonyos, hogy ezek a polémiák nem valami udvariasak és igazat kell adnom Giovagnoli úrnak, mikor ezt írja: „El kell ismerni, hogy az ilyenféle sajtó semmivel sem járult hozzá a sansepolcroi lakosok neveléséhez.” A *La Rivendicazione*-ból talán elég egy ilyen címet közölni: Parasztek, ne adjatok semmit a papoknak, sem az isten, sem a szentek, sem a madonnák számára! Könnyű elgondolni, hogy mi következik ilyen cím után. De a másik lap sem marad adós és pl. Enrico Ferrit zsarolással vádolja stb. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy ezekben merül ki a lap tevékenysége. Bőven foglalkozik a községi ügyekkel, emellett pedig tar-

talmas cikkeket találunk a földművelés egyes kérdéseiről, pl. a műtrágyáról stb. *)

Hogy Lippán miért mutatkozik oly csekély éredklődés a községi ügyek iránt, annak magyarázatát a községi kormányzat szervezete nyújtja.

Mindenekelőtt az állami tisztviselő nem fizet községi adót és így többnyire sem oka, sem joga nincs, hogy a község vezetésébe beleszóljon. Ha a cselédadó alapján van is szavazati joga, községi pótagót nem fizet és így természetesen Hekuba neki a község ügye. Már pedig az állami tisztviselők Lippán is, de minden kis városban, az intelligens osztály zöme, annak viszont bizonyára fontos következményekkel kell bírnia, ha valahol az intelligens osztály úgyszólván mesterséges úton ki van vonva az alól, hogy a közügyek iránt érdeklődjék. Kétségtelen, hogy sok dolog intézhetnék el másként, ha az intelligens osztály bevonatnék a községi ügyekbe. Így azonban a lakosok előtt, kik érdekeiket nem egy esetben nem ismerik föl, ez osztálynak semmi súlya nincs, jött-menteknek tekintik őket és magukat megkülönböztetőleg „lippai polgárok”-nak nevezik.

A képviselő-testület összetétele a közönyösség másik oka. E testület áll: 8 előljárósági tagból, 20 virilistából és 20 választott tagból. Már most föltéve azt a lehetetlenséget, hogy a 20 választott tag minden kérdésben a község érdekeit védené, soha illetéktelen befolyásnak nem engedve, a 20 virilista a 8 előljárósági taggal összefogva mindig leszavazhatja őket, amint a vagyonosabb kisebbség érdekeit bántanák. Az előljárósági tagoktól pedig nem lehet azt kívánni, hogy a község érdekeinek védelmével egyrészt azok haragját vonják magukra, akiktől választásuk függ (a vármegye). Nem is említem azt, hogy a vármegye milyen könnyen találhat módot arra, hogy a renitens községgel elbánjon. Legrosszabb persze a szerencsétlen községi tisztviselő helyzete, aki függ a községi lakosságtól, a szolgabírótól kezdve az alispánig az egész megyei gépezettől és még az államtól is, úgy hogy igazán nem tudja néha, hogy mit tegyen, ha tisztességes ember. Ha nem az, legalább napjainkig volt megoldása e helyzetnek a kisebb falvakban. A jegyző, mint legtöbbször egyetlen értelmes ember a faluban, vagyonszerzésre adta magát. Potom áron megvette a legelőrészeket, uzsoráskodott, zugügyvédeskedett stb., mikor pedig megtollasodott, „befolyásos ember” lett belőle, megyebizottsági tag stb., aki nem függött többé sem a falutól, sem a megyétől, sem az államtól.

A virilizmus okozza, hogy a polgárságban fölülkerekedik a tehetlenség érzete, mert meggyőződik róla, hogy hiába minden, még

*) A két lap közti polémiának már vége, mert *La Valtiberina* időközben megszűnt; a szocialista lapnak 650 előfizetője van.

sem lehet a község érdekeit megvédeni. Az intelligens elem hiányát mutatják az olyanféle tények, hogy egy oly községben, melynek 7427 lakosa közül hivatalos kimutatás szerint 3174 tud magyarul, ahol nincs kabátot viselő ember, sőt értelmesebb paraszt sem, aki ne beszélne magyarul, a község bírása egy árva szót sem ért az állam nyelvéből. Tehát százával ír alá olyan iratokat, melyeknek tartalmából egy haló szót sem ért a maga erejéből. Vájjon elképzelhető volna-e az, ha az intelligencia törődne a község ügyeivel?

Sansepolcróban nincsen virilizmus. A községi választásoknál szavazati joga van minden 21 éven fölüli olasz polgárnak, aki írni-olvasni tud és bármilyen községi adót fizet vagy ha a parlamenti választók listájába föl van véve. Ezek választják a *Consiglio Comunale*-t, mely 20 tagból áll; ez saját kebeléből a 4 rendes és 2 póttagból álló *Giunta Municipale*-t és a *sindaco*-t (polgármester) választja. A *sindaco* állami hivatalnok.

Szervezett községi pártokról Lippán szó sincs. Sőt arról is csak legújában van szó, hogy országos politikai pártot szervezzenek; mostanáig az igen különböző párti országgyűlési képviselőket ugyanazok a pártvezérek választották meg. Pártkérdést rendszerint igen is lokális okok szoktak előidézni, különösen a német és román rész (melyek, mint említettem, helyileg is szeparálvák) közt van. E kérdések különösen a kereskedőket és általuk a háztulajdonosokat érdeklik. Például régebben az a kérdés, hogy hol épüljön a Maroson átvezető híd, okozott végtelen intrikákat, mely kérdés a közérdekkel egyenest ellenkező módon nyert megoldást. Most arról esik sűrűn szó, hogy hol tartsák a baromvásárt és a heti piacot. Természetesen itt is a közvetlenül érdekelték a lehangosabbak. Sokat bolygatott kérdés volt a kórház, mely néhány buzgó ember fáradozás folytán, úgyszólván a község akarata ellenére létesült. Apróbb vitákra ad alkalmat annak eldöntése, hogy melyik utcát kövezzék és hogy hol ásassanak mezei kutat.

Egyesek mint „befolyásos emberek” szerepelnek, holott tényleges befolyásuk vajmi csekély, mert nem irányítják a tömeget, hanem vele haladnak, legföljebb mindenkinél hangosabbak. De mint ilyenek a vármegye előtt nagy tekintélynek örvendenek, amely tekintélyt azután anyagilag értékesítik és pedig úgy, hogy maguknak úton-útfélen kedvezményeket biztosítanak, részint pedig úgy, hogy hozzátartozóiknak a vármegyétől vagy államtól függő állásokat biztosítanak. Kifelé a megyével vagy országgal szemben ők szerepelnek a község közvéleményeként és amikor országgyűlési képviselőválasztás van, ők rendelkeznek a választáshoz szükséges nem csekély anyagi eszközökkel.

Némelyek előtt e dolgok talán kicsinyeseknek látszanak az országos politikával szemben; kellő mérlegelés után azonban talán nem fogják túlságosnak venni azt az állítást, hogy a helyi politika úgy viszonylik az országoshoz, mint a belpolitika a külpolitikához: az utóbbi a csillogóbb, az előbbi a mélyebbreható.

„Sanscполcróban” írja Giovagnoli úr, „a politikai pártok eléggé elevenek, jelenleg a tanácsban a konzervatív párt uralkodik. A néppárti közigazgatás mintegy három évig tartott, 1901-től 1904-ig, azonban nem igen állta meg helyét, mert tagjai a közigazgatásban az egyenetlenséget állandóvá tették. Kivált a szocialisták, akik nagyon lármások voltak. Ez idő szerint csak két szocialista városi képviselő van. Minthogy Sanscполcro meglehetősen kis hely, persze nehezen állítható össze jó képviselőtestületi lista. A húsz tagból álló tanács fele szellemileg meglehetősen közepes tehetségű. Figyelemre méltó, hogy ama polgárok nagy része, kik a mérsékelt politikai pártok hívei, tartózkodnak a választásoktól, melyekben így csaknem kizárólag egyrészt a szocialisták, másrészt a konzervatív monarchisták vesznek részt a klerikálisokkal szövetkezve”.

Bár nem volt módomban a néppárt embereivel politikai dolgokról beszélnem, nincs okom kételkedni Giovagnoli úr szavaiban. Azt tudom, hogy a szocialistáknak nagy erőfeszítéssel sikerült a régi *sindaco*-t megbuktatniok, ki már mintegy 25 év óta állt a város élén. Hogy a szocialisták uralmához fűzött remény nem teljesült, könnyen érthető, mert vezetőiknek alig lehetett jártasságuk a városi ügyek vezetésében. Hogy jól nem gazdálkodhattak, azt mutatja, hogy a legközelebbi választásnál csúfos vereséget szenvedtek és most csak két képviselőjük van. Azonban a *giunta* jelentéséből kiérzik, hogy olyan ellenzéke van az uralkodó pártnak, mellyel számolnia kell. Ennek azután az az egészséges hatása van, hogy a konzervatív párt sem maradhat el a nép érdekeinek előmozdításában.

Egyébként Sanscполcróban a következő politikai jellegű egyletek vannak:

1. Liberális monarchista egylet.....	120 taggal
2. Függetlenségi egylet.....	28 „
3. Szocialista egylet	32 „
4. Szocialista ifjak köre	30 „
5. Alberto Mario szabadkőműves-páholy . . .	28 „

Aki Lippa anyagi viszonyai iránt érdeklődik, meglepetve fogja látni, hogy mily nehézséggel jár bármit is megtudnia. Ha a községi élet két főbajáról 1. az intelligencia kizárását, 2. a virilizmust jelölhetni meg, ehhez harmadikul a nyilvánosság hiánya szegődik. Míg

Sansepolcrobán a *giunta* évi jelentése nyomtatásban jelenik meg és bőven tájékoztat mindenkit minden fillér kiadásról és bevételről, követeletről és tartozásról, Lippán még a képviselőtestületi tagok sem kapják meg még a költségvetéstervezetet sem. Mindössze annyi történik, hogy, gondolom két hétre, e költségvetés „közszemlé”-re van kitéve egyszer egy évben. Elgondolhatni, hogy ez mennyire megnehezíti annak lehetőségét, hogy az adófizetők ellenőrizzék és lássák, mire kellenek az ő filléreik.

Így tehát minden ügy patriarchális módon intéztetik el és még az érdeklődő is csak nehezen nyerhet bepillantást a község vagyoni helyzetébe. Amint ez alig is képzelhető másként, 1—2 előjárósági tagnál többnek senkinek sincs és nem is lehet Lippán áttekintése a község gazdálkodásáról. így tehát, ha az említett „befolyásos” emberek érdekeiről van szó, az ellenőrzés csekély, mert sem a községi tisztviselő, de még a vármegyei sem tartja ajánlatosnak, hogy azok haragját magára vonja, akiknek szava még a vármegyei választásoknál is nyom a latban.

Bármennyire is kerülöm a személyeskedést, annyival is inkább, mert meggyőződésem szerint Lippa ügyeit általában az átlagnál nagyobb körültekintéssel vezetik, lehetetlenség egy példát elhallgatnom az ügy érdekében.

A fogyasztási adókat az államtól a község bérlő jelenleg 14, jövőre 15 ezer koronáért. Miniszteri rendelet értelmében a község köteles az adót maga kezelni, másra csakis úgy bízhatja, ha ez meghatározott fizetést kap érte; ha azonban bármily formában is albérletbe adja, az állam a szerződést azonnal fölbontja. Lippán azonban ezt az adót egy kereskedő akként kezeli a községgel kötött szerződés értelmében, hogy évente beszolgáltatja a 14.000 koronát, a többlet az övé.

Már most hosszas utánjárás és lehetőleg lelkiismeretes becslés alapján megállapítottam a borfogyasztást és a termelők fizette mérsékelt adó tekintetbe vételével a bérlő által szedett borfogyasztási és a hivatalos vágatási lajstrom alapján a húsfogyasztási adót. E megállapítás szerint a bérlő szed évente 31.766 koronát; marad bruttó (a kezelési költség igen csekély) 17.766 koronája, ami nem kevesebb, mint 21%-nyi pótdadó megtakarítását jelentené csak egy tételnél, ha a község maga kezelné az adót.

Minthogy a községi adó alapja nálunk az állami, itt közlöm mindkét község egyenes állami adóit:

Lippa	Korona	Sansepolcro	Lira
Földadó	22.524,98	Földadó	28.021,38
házaadó	16.399,22	házaadó	13.572,40
I. oszt. kereseti adó	6.083,40	ingóságok utáni és	
II. „ „ „	8.320,—	kereseti adó	<u>28.307,47</u>
III. „ „ „	10.530,48	összesen	69.901 25
IV. „ „ „	834 —		
nyilvános számadásra			
kötelezett vállala-			
tok adója	5.218,52		
tőkekamatadó	1.132,98		
általános jövedelmi			
pótadó	13.077,92		
összesen	84.121,50		

Az állami adók kivetési módjának tárgyalása túlhaladja e dolgozat keretét. Megjegyzem azonban, hogy az olasz viszonyokat a fönti számok azért tüntetik föl kedvezőbbeknek a valóságnál, mert ott az indirekt adóknak jóval fontosabb szerepük van; pl. Olaszország vámbevétele kétakkora, mint a közös vámterületé.

Lippán a községi pótadó nagyon ingadozó, 25 és 76% közt ingadozott az utóbbi években. A lakosság egyéb terheinél nem szabad az egyházi adóról sem megfeledkeznünk, mely a nem katolikusokat sújtja; csak a legszámosabb felekezetét, a görög keletiekét említem: ezeknél 27% az egyenes állami adó után. Sansepolcro községi adói:

Községi pótadó a földek és	Lira
házak után	61.045,92
fogyasztási adó	36.952,46
több kisebb adó	<u>1.778,85</u>
összesen	99.777,23

Itt figyelembeveendő az, hogy Sansepolcrónak jövedelmet hajtó vagyona alig van (ennek hozadéka csak évi 10.512,71 líra), addig Lippa tekintélyes ingatlanokkal rendelkezik (mintegy 476.000 korona értékben; ezen azonban 291.500 korona teher van), úgy tehát relatíve kevesebb adót kell kivetnie. Míg azonban Lippa összes ingó vagyona csak 8.224,56 koronát tesz, Sansepolcróé (képtár, könyvtár, fölszerelés stb.) 478.000 lírára van becsülve.

A kiadásoknál szembetűnik a különbség, ha a kulturális jellegű tételeket vesszük. Például iskolai célokra Lippa 7.706,06 koronát, Sansepolcro 38.250,24 lírát költ. Sansepolcro költségvetésében ilyen tételek szerepelnek: köztisztaság és közegészség 23.181,52, jótékony-

ság 8.043,35 líra. A *giunta* 1906. évi jelentéséből érdemes a következőket kiemelni, mint e testület működésére jellemzőket: a *scuola tecnica* (alreáliskola) fölszerelését kiegészítették, a tanárok fizetését tekintélyesen emelték, az elemi iskola 6. osztályát megnyitották, esti tanfolyamot létesítettek, valamint új ipariskolát. Új parkot csináltak, a városi zenekar segélydíját emelték, több vizet vezettek a közmosókonyhába (ilyesmi Lippán nincs). A földművelés előmozdítására földművelési vándortanszéket létesítettek; új hidakat építettek, melyeken vámot nem szednek, bár a törvény megengedi (Lippán a Maroson oda és vissza 60 fillért fizet egy kocsi). A szegény betegeknek és gyermekágyasoknak ingyen gyógy- és fertőtlenítőszeret nyújtottak, a szegényen elhunytakat tisztességesen temették el. A városi képtár számára Piero della Francesca összes képeinek fotografikus másolatát beszerezték, a könyvtárt új könyvekkel szaporították. Végül a közel jövő problémái: a Tevere szabályozása és a Terni—Umbertide közti vasút, mely majdan a tengerig, Peseróba menjen.

A gazdasági érdekek iránti érzék mellett a műveltség, emberiség és művészet iránti törekvés erős vágya szól hozzánk e jelentésből. Ha igaz, hogy gyümölcseről ismerni meg a fát, lehetetlenség elismerésünket megtagadni az ilyen konzervatív párttól. A jelentés tanúsága szerint a város vezetése jó kezekbe van letéve. Annyi bizonyos, hogy a lippai községtanácsban más szellem uralkodik. Az úgyszólván egyetlen humanitárius intézmény a kórház, melynek építéséhez a község csak telket és évi 1000 koronát adott, az építés többi költségét néhány lelkes emberbarát koldulta össze, a főtartáshoz pedig egy fillérrel sem járul a község, mégis a képviselőtestület többsége kézzel-lábbal tiltakozott ellene és mindenféle módon évekig késleltette annak megnyitását. A kórház külseje és berendezése ép oly kirívó ellentétben áll Lippa középületeivel, mint ahogy az a szellem, mely a kórházat létesítette, kirívó ellentétben áll a lippai képviselőtestületben uralkodó szellemmel.

Braun Róbert.

(A harmadik és befejező közlemény a következő számban.)

